

4. Security Council, 54th year: 4011th meeting, Thursday, 10 June 1999, New York, S/PV.4011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/PV.4011&Lang=E>.

5. United Nations Transitional authority in Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://peacekeeping.un.org/ru/mission/past/untaes.htm>.

DOI 10.31558/2617-0248.2018.3.8

УДК 327.5 (73+540.1)

ІМІГРАЦІЯ В ПОРТУГАЛІЮ В XXI СТОЛІТТІ

**Худолий А. О., д. політ. н., професор, професор кафедри міжнародних відносин
Національного університету «Острозька академія» (Україна)**

У статті автор здійснив огляд міграційних процесів у Європі на початку XXI століття. Європейський Союз, як в цілому, так і кожна країна-член ЄС, опинилися в складному становищі, майже на межі своїх можливостей в плані прийому та розміщення мігрантів. За останні роки XXI століття цей процес призвів не лише до нових проблем, але й загострив існуючі протиріччя, що виникли серед країн-членів Дублінської угоди в сфері розподілу переселенців з гарячих точок планети.

Здійснено спробу проаналізувати міграційні процеси в Португальській Республіці на початку XXI століття. Міграція є досить складним і неоднозначним явищем, яке слід розглядати в кількох площинах: економічній, політичній, соціальній тощо. Серед кількох груп мігрантів домінуючими є бразильці та українці. Окрім вимушених мігрантів, Португалія, значною мірою, приваблює трудових мігрантів. Домінуючими країнами-постачальними іммігрантів та, відповідно, робочої сили виступають Бразилія, Республіка Кабо-Верде та Україна. Слід зазначити, що в Португалії нараховують 412 тисяч іммігрантів, серед яких більше 100 тисяч бразильців і 42 тисячі українців. Щодо Бразилії, то міграція з цієї країни коріниться в історичних відносинах та двосторонніх зв'язках. З українцями ситуація інша, оскільки міграція до Португалії з України зумовлена економічними, політичними та соціальними чинниками.

У даній статті увага автора прикута до особливостей імміграції бразильців та українців до Португалії упродовж останніх п'ятнадцяти років. Виявлено та описано причини міграції двох найбільших груп іммігрантів. Виокремлено етапи імміграції в Португалію, починаючи з кінця XX століття. Автор виявив та описав типові проблеми іммігрантів, незалежно від етнічної приналежності. Окреслено перспективи українських іммігрантів у Португалії з урахуванням внутрішніх і зовнішніх чинників.

Ключові слова: міграція, імміграція, Португалія, ЄС, українські іммігранти, бразильські іммігранти.

Khudoliy A.O. Immigration to Portugal in the 21st Century.

The author made an observation of migration processes in Europe in the beginning of the 21st century. The European Union, in general and every state-member, in particular, is in dire straits, almost beyond their limits in terms of reception and deployment of migrants. Over the last years of the 21st century this process led not only to new problems, but also to certain contradictions among countries-members of the Dublin Regulation in the sphere of redistribution of migrants and asylum seekers from hot spots of the world.

The author of the article has made attempts to analyze migration processes in the Portuguese Republic in the beginning of the 21st century. Migration is rather complex and not trivial phenomenon which should be analyzed from different angles: economic, political, social etc. Among a few groups of migrants in Portugal the dominant ones are Brazilians and Ukrainians. Among forced migrants, Portugal attracts attention of labor immigrants. Among the dominant countries-sources of labor migrants are Brazil, the Republic of Cape Verde and Ukraine. It should be noted that, among 412 thousand immigrants living in Portugal, there are more than 100 thousand of Brazilians and 42 thousand of Ukrainians. Regarding Brazil, migration from this country is explained by historic development of the country and bilateral relations. With Ukrainians the situation is absolutely different, because migration to Portugal from Ukraine is due to economic, political and social factors. The article deals with characteristic features of immigration processes of Brazilians and Ukrainians in the Portuguese Republic in the last fifteen years of the twenty first century. The reasons for migration of the two most numerous groups of immigrants in Portugal are analyzed. Stages of migration to the Portuguese Republic since the end of the 20th century are identified and described. The author highlighted typical problems of immigrants despite the ethnic identification. Analysis of migration processes in Europe in the beginning of the twenty first century is being done. Perspectives of Ukrainian immigrants in Portugal along with inner and outer factors are depicted.

Key words: migration, immigration, Portugal, the EU, Ukrainian immigrants, Brazilian immigrants.

Вступ. Міграційні процеси, які спостерігаються в останнє десятиліття XXI століття спричинили значні зміни в багатьох сферах життя низки країн світу, як тих, з яких емігрують, так і тих, в які іммігрують. На жаль масштаби міграції збільшуються.

© Худолий А. О., 2018

Міграція є досить складним і не однозначним явищем, яке слід розглядати в кількох площинах: економічній, політичній, соціальній тощо. Відбувається перерозподіл міграційних потоків, з'являються нові центри міграції. За даними ООН, кількість міжнародних мігрантів у 2010 році досягла 214 млн. осіб, що на 58 млн. більше ніж в кінці XX століття. В основні міграційні потоки увійшла обмежена кількість держав. В 10 країнах з найбільшою кількістю мігрантів зосереджено приблизно 52% їхньої кількості. В США знаходиться 21% або 45,8 млн. осіб, в РФ – 11,3 млн., в Саудівській Аравії – 7,3 млн., в Канаді – 7,2 млн., у Франції – 6,7 млн., у Великобританії – 6,5 млн., Іспанії – 6,4 млн., Індії – 5,4 млн., в Україні – 5,3 млн. осіб [3].

За прогнозами міграційного департаменту ООН, до 2050 року кількість мігрантів у світі зросте до 405 млн. Такі дані охоплюють всі чинники міграції, від трудової до політичної, включно з біженцями. Найбільшими міграційними коридорами в світі стали Мексика – США з 13 млн. мігрантів, Росія – Україна з 3,5 млн. мігрантів, Україна – Росія з 2,9 млн., Казахстан – Росія з 2,5 млн. та Таджикистан – Росія з 2 млн., переважно трудових мігрантів.

Європейський Союз, як в цілому, так і кожна країна-член ЄС, опинилися в складному становищі, майже на межі своїх можливостей в плані прийому та розміщення мігрантів. В останні роки XXI століття цей процес призвів не лише до нових проблем, але й загострив існуючі протиріччя, що виникли серед країн-членів Дублінської угоди в сфері розподілу переселенців з гарячих точок планети. Дублінська угода № 604 2013 року передбачає діяльність низки країн членів ЄС, які несуть як відповідальність за розгляд прохання про притулок мігрантам, так подальшу їхню інтеграцію [18].

Привертають увагу Лузофонські країни, які, на превеликий жаль, залишаються поза увагою політологів, за незначним винятком. Під Лузофонією традиційно розуміють португаломовне населення планети: Бразилії, Португалії, Анголи, Мозамбіку, Східного Тимору тощо. Співдружність португальських країн утворилась в липні 1996 року й об'єднала країни, в яких португальська мова стала офіційною державною мовою. Це – Португалія та її колишні колонії: Ангола, Бразилія, Гвінея-Бісау, Кабо-Верде, Мозамбік, Сан-Томе і Принсіпі. В 2002 році, після проголошення незалежності, до Співдружності приєднався Східний Тимор. Крім того, в організацію, на правах спостерігачів, входять Екваторіальна Гвінея, Маврикій і Макао. Загальна кількість населення – 220 млн., з яких в Бразилії проживає близько 190 млн. Поза сумнівом, міграційні процеси серед країн Співдружності значною мірою впливали і впливають на перебіг політичних, економічних і соціальних подій, спричиняючи тривалі наслідки, які важливо передбачати і, відповідно, прогнозувати як політичні, так і економічні кроки у відповідь, тобто належним чином реагувати.

Вагоме місце серед Лузофонських країн, посідає Португальська Республіка. На превеликий жаль, серед вітчизняних політологів, питання міграції в Португалію майже не розглядається, що стало підставою для цієї статті. По-друге, міграція в Португалію не популярна серед жителів пострадянського простору, не дивлячись на те, що за показниками життя, вона значною мірою випереджає країни Східної Європи [1]. До того ж, Португалія є повноправним членом ЄС.

Постановка проблеми. В сьогоденному світі, що зазнає впливу глобалізації, спостерігаємо міграційні процеси, що за останнє десятиліття XXI століття значно посилились і процес не припиняється. Явище міграції має низку причин, серед яких воєнні конфлікти, низький рівень життя, політична чи економічна нестабільність, природні катаклізми тощо. Іншими словами, підставами для міграції є політичні, економічні, національні, расові, конфесійні та інші чинники. В ході формування нового світового порядку, динаміки перебігу політичних, економічних, соціальних і культурних трансформацій, актуальним є дослідження впливу міграції на життя не лише політичних і економічних об'єднань, на кшталт, ЄС, але й окремих країн таких як Португальська Республіка.

У даній статті нас цікавлять імміграційні процеси та їхні наслідки в Португальській Республіці, яка є повноправним членом Європейського Союзу.

Метою даної статті є аналіз причин імміграції в Португальську Республіку в XXI столітті.

Актуальним є аналіз імміграції в Португалії як частини міграційного процесу в ЄС у XXI столітті.

Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань:

- Описати особливості імміграції в Португалії упродовж 2000-2018 рр.;
- Виявити та описати етапи імміграційного процесу в країні;
- Виокремити причини імміграції в Португалію.

Аналіз останніх досліджень. Серед досліджень, присвячених міграції в Португалію переважають статті західних дослідників. С. Ройо у статті «Досвід португальської міграції» описав історичні передумови міграції із країни та в країну, особливо акцентуючи увагу на процесах в XX столітті [див. 24].

Ж. Пехото, в колективній монографії «Нова міграція в Португалії», розглянув імміграцію в Португалію з точки зору ринку робочої сили, особливостей працевлаштування та кваліфікації працівників [22]. Б. Паділла та Ж. Пехото у статті «Імміграція в Південну Європу з країн Латинської Америки» здійснили аналіз причин імміграції, історичних передумов та стану міграційних процесів в Португалії. На жаль, їхній аналіз обмежується 2006 роком [21].

Е. Колле, в науковому доробку під назвою «Імміграційна інтеграція в Європі», здійснила досить детальний аналіз економічних показників імміграції в країни члени ЄС, включно з Португалією [7]. Водночас, слід зауважити, що особливості імміграції в Португалію висвітлено досить поверхнево, хоча й можливо, що мета доробку була інша.

На протипагу вище згаданим дослідникам, Д. Джастіно, виявив та описав чинники, що спричинили еміграцію з Португалії [13]. Виявлено внутрішні та зовнішні фактори, що спричинили еміграцію, ідентифіковано пріоритетні країни для португальців, які виїхали та деталізовано економічний та соціальний стан португальців у країнах членах Європейського Союзу. Слід віддати належне автору, який досить детально вивчив питання еміграції з

Португальської Республіки, проте обмежився хронологічними межами 2014 року, хоча праця була опублікована в 2016 році.

Португальським дослідникам – М. Абрентесу, Дж. Азеведо, А. М. Бельчор та М. Лісі – вдалося поєднати питання еміграції та діяльності політичних партій. Такий підхід до вивчення питання міграційних процесів у країні є досить ефективним, оскільки дає змогу відповісти на питання – яку ж власне роль відіграють емігранти у політичному житті країни [5]. Результати їхнього дослідження свідчать про те, що політичні партії намагаються використати емігрантів задля власної вигоди. Науковці стверджують, що зовнішні емігранти можуть не лише обирати представників до національного парламенту через виборчі дільниці, але й весь виборчий період можна прослідкувати і проаналізувати з урахуванням діяльності політичних партій, спрямовану, не в останню чергу, на емігрантів, інтерв'ю членів парламенту та громадських активістів. Дослідники спробували відстежити зв'язок між діяльністю політичних партій Португалії та емігрантами, питання яких було передбачено партійними програмами та які, власне є суттєвим інструментом у передвиборчій політичній боротьбі.

М. Фонсека, С. Перейра та А. Естевес аналізують імміграційні особливості в Португалію з точки зору аналізу домінуючих груп іммігрантів, серед яких друге місце, серед іноземних спільнот, обіймають українці. Важливе місце у статті відведено аналізу механізму допомоги емігрантам та ролі соціальних мереж у підтримці новоприбулих до країни [10]. Водночас зазначається, що криза 2008 року стала перепоною на шляху іммігрантів. Дослідження базується на 306 інтерв'ю українських іммігрантів в Португалії, на основі яких виявилось, що упродовж 2011-2012 років імміграція українців до Португалії спадає [11]. Однією з причини стало погіршення економічних можливостей в країні і ці дані швидко поширюються як в межах республіки, так і в Україні. На жаль, аналіз обмежується 2011-2012 роками, і звісно, не відображає ситуації сьогодення.

Основна частина. В 2015 році кордони ЄС перетнуло більше одного мільйона мігрантів, що стало причиною кризи низки країн ЄС, які не були нездатні справитися з потоком біженців. За інформацією управління Верховного комісара ООН у справах біженців, значна кількість таких людей це так звані особи, які потребують захисту та допомоги. Передусім, це вимушені емігранти, що полишили регіони, що вирізняються особливо нестабільною політичною обстановкою, включно з Афганістаном, Сирією, де триває громадянська війна, та Еритрея, країна з жорстким диктаторським режимом.

Згідно зі статистичними даними, в 2014 році, в Португалію було подано 445 прохань надати притулок [див. 4]. У порівнянні з рештою європейських країн, це незначний відсоток. В 2014 році надійшло 5 прохань надати притулок від біженців із Сирії (0 % позитивних відповідей), 130 прохань надати притулок біженцям з інших країн (23% позитивних відповідей, що складає 30 задоволених прохань) та 10 прохань про притулок з Пакистану (50 % позитивних відповідей, тобто 5 задоволених прохань) [8]. Країни члени ЄС визначилися з квотами, зокрема Португальська Республіка погодилася прийняти 3051 біженця, що є досить високим показником, враховуючи той факт, що за територією та фінансовими можливостями вона поступається провідним країнам ЄС, хоча б тим же Німеччині, Франції тощо [2].

В 2015 році, в середньому, по Європейському Союзу подано 255 заявок на статус біженця на 100 тисяч місцевого населення. Водночас, в Португалію, на статус біженця, було подано 8 заявок на 100 тисяч жителів [2].

Окрім вимушених мігрантів, Португалія, значною мірою, приваблює трудових мігрантів. Домінуючими країнами-постачальними іммігрантів та, відповідно, робочої сили виступають Бразилія, Республіка Кабо-Верде та Україна. Слід зазначити, що в Португалії нараховують 412 тисяч іммігрантів, серед яких 100 тисяч бразильців і 42 тисячі українців.

Щодо Бразилії, то міграція з цієї країни коріниться в історичних відносинах та двосторонніх зв'язках. Міграція з Бразилії до Португалії була незначною до 1980-х років. Перша міграційна хвиля охоплює період з 1980 по 1997/8 роки і складалася переважно з кваліфікованих працівників, які тікали від диктатури та економічних проблем [28, с. 5-6; 30, с. 209]. Ті кваліфіковані працівники були у привілейованому становищі в португальському суспільстві, оскільки їхнє становище було подібне до становища решти європейців, які проживали в Республіці [19, с. 3-7; 20, с. 54]. Мігрантами першої хвилі були представники вищих класів бразильського суспільства, які легко інтегрувалися в економічну та соціальну структури Португалії. Перша хвиля міграції суттєво відрізнялася від другої, представники якої, як основа міграційної мережі, були не лише набагато біднішими, але й мали гірші професійні навички, що призвело до їхньої суттєвої залежності від міграційної мережі, створеної найпершими мігрантами другої хвилі [9, с. 113]. Друга хвиля міграції була значно інтенсивніша за першу. Представники другої хвилі попали до Португалії по туристичній візі, однак, коли термін дії візи закінчився, вони стали нелегалами. Тому, навіть сьогодні, важко визначити точну кількість мігрантів з Бразилії, однак, безперечним залишається той факт, що їхня кількість значно більша від офіційних даних. Дискусійним залишається питання третьої хвилі, оскільки науковці дотримуються різних позицій щодо цього питання – дехто вважає, що період від 2007 по сьогодні – це період третьої хвилі міграції з Бразилії до Португалії, в той час, як інші – що цей період є продовженням другої хвилі міграції. Єдиною відмінністю (якщо все таки вважати, що йдеться про третю хвилю) між другою та третьою хвилями міграції – це фемінізація міграційного процесу, тобто, йдеться про те, що значно зросла кількість жінок у порівнянні з чоловіками, які шукають кращого життя в Португальській Республіці [12, с. 129-130]. В 1990-му році в Португалії було офіційно зареєстровано 15 тисяч бразильських мігрантів. В 1998 році їхня кількість зросла до 20 тисяч, а в 2008 спостерігається кількісний стрибок в межах 115 тисяч, а в 2010 році - 120 тисяч мігрантів [9, с. 111]. Бразильські мігранти є майже в кожній країні Європи, проте багато хто з них обирають Португалію, зважаючи на існування соціальної мережі, що підтримує мігрантів [20, с. 49-50]. Такі мережі формують сім'ї та друзі, як в Бразилії, так і в Португалії. Більшість мігрантів мають знайомих в Португалії ще перед виїздом з країни. Іншими словами, переважаючи кількість мігрантів підтримують неформальні соціальні мережі [9, с. 115; 20, с. 6; 31, с. 14].

Це припущення знаходить своє підтвердження в тому, що бразильські мігранти є вихідцями з чотирьох районів країни та оселяються в трьох основних районах Португалії [12, с. 122; 26, с. 108]. Імігранти, які нелегально працюють в країні, навіть коли з'являються умови легалізувати свій статус не роблять цього і стають заручниками роботодавців, що, часто призводить до зловживань та знущань над мігрантами. Імігранти не легалізуються, оскільки переконані, що міграційна мережа допоможе їм у вирішенні низки питань, чи то йдеться про працевлаштування, житло тощо. Вибір на користь нелегального статусу ґрунтується на двох підставах: 1) спрощена процедура пошуку роботи привабливіша ніж тривала, дорога та складна процедура легалізації; 2) імігрант впевнений, що його/її перебування в Португалії – тимчасове явище, і, згодом, вони повернуться до Бразилії як тільки досягнуть економічних цілей в Португалії [26, с. 189-190; 207].

Бразильці в Португалії зазвичай працюють у сфері обслуговування та будівництва [9, с. 113; 20, с. 51-52]. Незважаючи на те, що це роботи низької кваліфікації, і більшість імігрантів з Бразилії мають середню і/або вищу освіту (близько 80%), соціологи не виявили незадоволення роботою, як це виявилось серед аргентинських імігрантів в Іспанії. Такий стан, напевно, можна пояснити заробітною платою, яка слугує певною компенсацією можливого незадоволення. Очевидно, що їхня заробітна плата в Португалії значно вища від тієї, яку б вони отримували вдома, в Бразилії. Враховуючи вище зазначені особливості, назва роботи не має значення [12, с. 125; 20, с. 52-53]. Напрощується висновок, що сфера діяльності бразильських імігрантів, так само як і етнічні питання не мають особливого для них значення. На жаль, наповнюваність ринку праці в Португалії супроводжують стереотипи португальців про бразильців. В основному, в португальському суспільстві сформувалися позитивні уявлення про бразильців та й опитування суспільної думки свідчать про це, водночас, такі погляди можуть бути як позитивними, так і негативними [14, с. 200-204]. Побутує думка, що бразильці – співчутливі, дружні та відповідальні. А бразильських жінок сприймають як привабливих та чуттєвих, водночас, їх часто асоціюють із повіями [19, с. 12-14; 12, с. 115]. Португальські роботодавці у сфері обслуговування надають перевагу імігрантам з Бразилії, які поступово добирають інших бразильців, підсилюючи існуючі стереотипи [15, с. 10]. Але ці стереотипи ведуть, у свою чергу, до дискримінації та експлуатації бразильських імігрантів, що, як наслідок, утримує їх від інтеграції в португальське суспільство та підсилює необхідність і діяльність міграційних мереж в Португалії [30, с. 218].

У порівнянні з бразильцями, українці є відносно новою хвилею імігрантів в Португалію, яка почалася в 1990-х роках ХХ століття. Українська іміграція в Португалію співпала з другою хвилею іміграції з Бразилії та Республіки Кабо-Верде. Третя хвиля іміграції розпочалася на початку ХХІ століття і триває до тепер. Піком іміграційного процесу на початку третього тисячоліття став 2004 рік, після якого процес пішов на спад [23].

Як і бразильці, українці прибули до країни з туристичними візами, по закінченні яких залишилися нелегально. З часом, значній кількості вдалося влаштуватися на роботу та отримати право на працю. До 2009 року, українці стали другою, найбільшою групою імігрантів у Португальській Республіці після бразильської спільноти і, до того ж, набагато чисельнішою ніж будь-яка інша східноєвропейська спільнота [27; 29, с. 498]. Українські імігранти переважно працюють у сільському господарстві та промисловості на Північному та центральному узбережжях. Визначальним чинником проживання виступає наявність роботи. Вони мають низький соціальний статус, який зумовлює відсутність високих професійних навичок та кваліфікації. Зазвичай виконують низько оплачувану та соціально неprestижну роботу. Незважаючи на це, вони, в середньому, мають високий освітній рівень у порівнянні з іншими імігрантами та економічно активним населенням Португалії, зайнятим у промисловості [16; 22].

Дослідження М. Баганьї 2010 року свідчать про те, що українські імігранти походять, переважно, з західноукраїнських регіонів, зокрема – Львову Тернополя, Хмельницького, Івано-Франківська та Чернівців [6, с. 38].

Аналіз адаптації свідчить про те, що, подібно до бразильців, українські імігранти знали когось в Португалії перед приїздом. За результатами опитування, проведеного Л.М. Фонсекою, С. Перейрою 79% респондентів мали контакти в Португалії попередньо. За аналогією з бразильцями імігрантами, українці також отримували або очікували отримати підтримку та допомогу від рідних з України або друзів/знайомих в Португалії [10, с. 123].

За даними М. Л. Фонсеки та С. Перейри українські імігранти складають незначний відсоток тих, хто здобув престижну роботу, на кшталт, науковців, директорів, менеджерів та технічного персоналу середньої ланки. У відсотковому плані вони складають 3%, 1% та 2% відповідно [11, с. 188]. Значними перешкодами для українських імігрантів в Португалії стали мовні питання та працевлаштування. Українцям складно розуміти та опанувати португальську, важко знайти першу роботу та роботу загалом. Незважаючи на позитиви для тих, хто тривалий час працює та проживає в Республіці, близько 20 % українських імігрантів налаштовані повернутися до України найближчим часом. 30% думають про те, щоб повернутися на батьківщину, 15% думають про повернення в Україну, проте не бачать там для себе перспектив і лише 5% вирішили залишитись в Португалії [див. дет. 32]. Респонденти назвали серед економічних і політичних такі фактори, які сприятимуть поверненню на батьківщину: 1) покращення економічної ситуації в Україні (54 %); 2) високий рівень заробітної плати (43%); 3) зміна політичної ситуації в країні (32%); 4) досягнення пенсійного віку та можливість отримувати пенсію в Україні, зароблену за кордоном (21%); 5) втрата роботи в країні перебування (21 %); 6) проблеми зі здоров'ям (9,3%); 7) сімейні проблеми (7,4%) [32].

Висновки. Іміграція в Португалію має свої специфічні риси. Домінуючими групами імігрантів, описаними у статті, є бразильці та українці. Кожна із зазначених спільнот має свої риси, пов'язані з культурними, економічними та політичними особливостями країн, з яких вони емігрували. Водночас, процеси іміграції, незалежно від етнічної складової, є подібними. Обидві групи успішно асимілювали в португальське суспільство та заробили позитивний імідж завдяки наполегливості, працьовитості, мирній вдачі. На жаль, таке питання як іміграція в Португалію неможливо детально висвітлити в статті.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у глибшому дослідженні питання впливу українських та бразильських іммігрантів на економічне та політичне життя країни.

Бібліографічний список:

1. Как получить статус беженца в Португалии [электронный ресурс]. – Доступ к источнику информации: <http://emigranto.ru/evgora/portugaliia/bezhentcy-v-portugalii.html>
2. Миграционный кризис в Европе в цифрах и графиках // BBC News [Electronic resource]. – 19 февраля 2016. – Режим доступа к источнику: https://www.bbc.com/russian/international/2016/02/160219_migrant_crisis_charts
3. Дюмон Ж. Мировая миграция в цифрах / Жан-Кристоф Дюмон, Хови, Бела. Совместный доклад Департамента по экономическим и социальным вопросам ООН и ОЭСР для диалога высокого уровня по миграции и развитию ООН, 3-4 октября 2013 года [электронный ресурс]. – Доступ к источнику информации: <https://www.oecd.org/els/mig/RUSSIAN.pdf>
4. Нгуэн Дюк-Кван. Миграция и беженцы в Европе: цифры и факты / Дюк-Кван Нгуэн, Штефания Зуммерматтер [электронный ресурс]. – Режим доступа к изданию: <https://www.swissinfo.ch/rus/politics/41557352>
5. Abrantes Manuel. Away Inside: emigrants and transnationalism through the eyes of political parties / Abrantes M., Azevedo Joana, Belchior Ana Maria, Lisi Marco // Journal of Political Science and International Relations. – № 8, October 2012. – P. 61-82.
6. Imigração ucraniana em Portugal e no Sul da Europa: a emergência de uma ou várias comunidades? [Ukrainian immigration in Portugal and Southern Europe: The emergence of one or several communities?] / Baganha M. I., Marques J. C., & Góis P. (Eds.). – Lisbon: Alto Comissariado para a Imigração e o Diálogo Intercultural (ACIDI, I.P., 2010. – 246 p.
7. Collett E. Immigrant Integration in Europe in a Time of Austerity / E. Collet. – Washington, D.C.: Migration Policy Institute, 2011. – 26 p.
8. Duc-Qang Nguyen. Six graphs to understand the migration phenomenon / Duc-Qang Nguyen, Stefania Summermatter [Electronic resource]. – Access to the source: https://www.swissinfo.ch/eng/refugee-crisis_making-sense-of-migration--facts-and-figures/41560118
9. Brazil – Europe Migration. The situation of Brazilian immigrants in Spain and Portugal, and Portuguese and Spanish immigrants in Brazil: Legal aspects and experiences / Finotelli Cláudia, Diego Acosta, Duval Magalhães Fernandes, João Peixoto, Luisa Belchior, Maria da Consolação Gomes de Castro, Silvana Pena Knup, and Thais França da Silva (Eds.) [Electronic resource]. – Vienna, Austria: International Centre for Migration Policy Development. 2013. – Access mode: <http://www.icmpd.org/news-centre/newsdetail/brazil-europe-migration-the-situation-of-brazilian-immigrants-in-spain-and-portugal-and-spanish-an/>
10. Fonseca M. Migration of Ukrainian National to Portugal: Changing Flows and the Critical Role of Social Network / Fonseca M.L., Pereira Sonia, Esteves Alina // Central and Eastern European Migration Review. – June 2014. – Vol. 3, No.1.– P. 115-130.
11. Fonseca Maria Lucinda. Migration of Ukrainian Nationals to Portugal: The Visibility of a New Migration Landscape / Maria Lucinda Fonseca and Sónia Pereira / Editors Fedyuk Olena & Kindkler Marta. Ukrainian Migration to the European Union. Lessons from migration studies – 2016. – P. 179-192. DOI 10.1007/978-3-319-41776-9_14
12. Góis Pedro. Segunda ou terceira vaga? As características da imigração brasileira recenteem Portugal / Góis Pedro, Marques José Carlos and Padilla Beatriz // In Revista Migrações - Número Temático Migrações entre Portugal e América Latina, edited by Beatriz Padilla and Maria Xavier. – Lisbon: ACIDI, 2009. – P.111-133.
13. Justino David. Emigration from Portugal / D. Justino. – Washington, D.C.: Migration Policy Institute, 2016. – 28 p.
14. Larson Jared. Bringing the Outside In: The Comparative Politics of Immigration in Spain and Portugal after Democratic and Migration Transition: Ph.D. diss.[electronic resource]. – University of Delaware, 2014. – Access mode: <http://udspace.udel.edu/handle/19716/13444>
15. Machado Igor José de Renó. Brazilian Immigration and the Reconstruction of Racial Hierarchies of the Portuguese Empire / Igor José de Renó Machado // Florianópolis. – 2004. – Vol. 1(January-June). – P. 1-22.
16. Marques M.M. School and diversity in a weak state: the Portuguese case / M.M. Marques, M.J.V. Rosa and J.L. Martins // Journal of Ethnic and Migration Studies. – 2007. – Vol. 33, 7. – P. 1145-1168.
17. Migration and the Great Recession: the Transatlantic Experience / Ed. by Demetrios G. Papademetriou, Madeleine Sumpston, and Aaron Terrazas. – Migration Policy Institute, 2011. – 216 p.
18. Nordic Life [Electronic resource]. – Access to the source: Error! Hyperlink reference not valid.
19. Padilla Beatriz. Integration of Brazilian Immigrants in Portuguese Society: Problems and Possibilities / Beatriz Padilla // SOCIUS Working Papers No. 1/2005. Centro de Investigação em Sociologia Económica e das Organizações Instituto Superior de Economia e Gestão, Universidade Técnica de Lisboa, 2005.
20. Padilla Beatriz. Brazilian Migration to Portugal: Social Networks and Ethnic Solidarity [Electronic resource] / Beatriz Padilla // CIES e-Working Paper No. 12. Centre for Research and Studies in Sociology, University Institute of Lisbon, 2006. – Access mode: http://cies.iscte-iul.pt/destaques/documents/CIESWP12_Padilla_000.pdf
21. Padilla Beatrice. Latin America Immigration to South Europe [Electronic resource] / Beatriz Padilla, Joao Piexoto // Online journal of MPI. – June 28, 2007. – Access mode: <https://www.migrationpolicy.org/article/latin-american-immigration-southern-europe>
22. Peixoto J. New migrations in Portugal: labor markets, smuggling and gender segmentation / Joao Piexoto // International Migration. – 2009. – Vol. 47, 3. – P. 185-210.

23. Peixoto J. Immigration, Emigration and Policy Developments in Portugal [Electronic resource] / J. Peixoto, Catarina Sabino. – 2009. – Access mode: http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/riecano_en/contenido?CM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_in/zonas_in/ARI117-2009
24. Royo Sebastian. Portugal's Migration Experience: Redefined Boundaries and Uneasy Transformations [Electronic resource] / S. Royo // *Mediterranean Quarterly*. – Vol. 16 (4). – 2005. – P. 112-139. – Access mode: <https://doi.org/10.1215/10474552-16-4-112>
25. Sander Nikola. Global flow of people [Electronic resource] / Sander Nikola, Guy J. Abel & Bauer Ramon. – Access mode: <http://global-migration.info/>
26. Sardinha Joao. Immigrant associations, integration and identity: Angolan, Brazilian and Eastern European communities in Portugal / Joao Sardinha. – Amsterdam: Amsterdam University Press, 2009. – 340 p.
27. SEF (Serviço de Estrangeiros e Fronteiras). Relatório de Imigração Fronteiras e Asilo [Electronic resource]. – Lisboa: Departamento de Planeamento e Formação, 2009. – 148 p. – Access mode: <https://www.sef.pt/pt/Documents/RelatorioActividades2009.pdf>
28. Stelzig Sabina. Country Profile: Brazil / Sabina Stelzig // *Focus Migration*. – 2008. – Vol. 15(November). – P. 1-11.
29. Tereshchenko A. Migration and educational inclusion in Portugal: Ukrainian immigrant children's experiences of schooling and belonging [Electronic resource] / Antonina Tereshchenko, Helena C. Araújo, 2011. – P. 497-509. – Access mode: <https://repositorio-aberto.up.pt/bitstream/10216/57062/2/85586.pdf>
30. VandenBelt Kristin. Post-cold war migration from Latin America to Latin Europe: A network theoretical analysis of an international migration system. A dissertation submitted to the Faculty of the University of Delaware in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in Political Science and International Relations. Winter 2017 / Krisitn VandenBelt. ProQuest number: 10254642. – Published by ProQuest, 2017. – 414 p.
31. Van Meeteren Masja. The Differential Role of Social Networks: Strategies and Routes in Brazilian Migration to Portugal and the Netherlands / Van Meeteren Masja and Sonia Pereira // *Norface Migration Discussion Paper No. 2013-10*. International Migration Institute, October, 2013.
32. Yeleyko Iryna. Ukrainian immigrants in Portuguese Labor Market / Iryna Yeleyko, Olha Ryndzak // *Economic review*. – 2016. – Vol. 45 (4). – P.463-477.